

КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ПІД ЗАСТАВУ МАЙБУТНЬОГО ТА ЗІБРАНОГО ВРОЖАЇВ

О. Я. Стойко

к. е. н., доцент кафедри фінансів та кредиту

Постановка проблеми. Вітчизняні сільськогосподарські підприємства працюють у складних і нестабільних ринкових умовах з високим рівнем невизначеності, що особливо проявляється під час кризових явищ в економіці. Враховуючи ризиковий характер сільськогосподарського виробництва, низький рівень його прибутковості та нестачу ліквідного забезпечення у багатьох сільськогосподарських підприємств, можливості для залучення інвестиційних ресурсів у аграрну сферу на засадах кредиту є суттєво обмеженими.

Досвід зарубіжних держав засвідчує, що стандартні схеми кредитування сільськогосподарських підприємств комерційними банками можуть співіснувати з формами кредитування, які наразі в Україні вважаються новими або альтернативними. До групи потенційних кредиторів аграрного сектору належать не лише комерційні банки, важливо розширювати взаємовідносини з підприємствами з постачання матеріально-технічних ресурсів, трейдерами, переробними підприємствами, які можуть надавати фінансові послуги підприємствам аграрної сфери, особливо середнім і дрібним.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми використання альтернативних методів кредитування вітчизняного аграрного виробництва привертають увагу багатьох вітчизняних вчених. Вагомий внесок у їх розробку зробили такі науковці та практики, як: В. Є. Андрієвський, М. Д. Безуглий, М. Я. Дем'яненко, Г. М. Калетник, В. Г. Клименко, В. М. Ковалів, О. О. Кузьменков, С. О. Курдицький, Ю. О. Лупенко, С. Л. Рабенко, Н. В. Сеперович, С. М. Терещук, В. В. Фещенко та ін. Проте, окремі питання теорії і практики альтернативного кредитування аграрної сфери ще недостатньо вивчені і вимагають поглибленого дослідження. До них насамперед належить обґрунтування механізму кредитування вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників під заставу майбутнього та зібраного врожаїв.

Результати дослідження. Впродовж останніх років українське зерновиробництво значно потерпає як від нестачі інвестиційного капіталу, так і від дуже низького рівня довіри у взаємовідносинах із банківським сектором. До того ж, комерційні банки неактивно використовують схеми кредитування сільськогосподарських виробників з прийняттям зерна

в заставу – використання таких кредитних інструментів залишається на низькому рівні, а розмір кредиту загалом не перевищує 50 % вартості застави [5].

Система складських свідоцтв успішно діє не один десяток років в США, Аргентині, Індонезії. Подібні системи запроваджені у Польщі, Болгарії, Туреччині, Казахстані, Росії, Словенії, Угорщині, Хорватії, Кенії, що свідчить про велику зацікавленість країн в упровадженні системи складських документів на зерно та її економічної доцільності. Складські розписки були в обігу і в Україні за часів НЕПу [2, с. 77-78].

Механізм складських документів на зерно в Україні працює з 2004 р. Правовою підставою для запровадження системи складських документів на зерно стало прийняття Закону України від 04.07.2002 року № 37-IV «Про зерно та ринок зерна в Україні» та Закону України від 23.12.2003 року № 2286-IV «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва».

Завдяки появі ще тільки перших елементів вітчизняної системи складських свідоцтв у першому півріччі 2004 р. понад 20 комерційних банків видали кредити під заставу складських свідоцтв на зерно на загальну суму понад 500 млн. дол. США. За оцінками фахівців, річний обсяг кредитування із застосуванням складських свідоцтв на зерно може становити 1,5 млрд. дол. США [3].

Застосування складських документів на зерно у банківських кредитних схемах можна вважати одним із найголовніших варіантів використання всієї системи складських документів у зерновій галузі. Складські документи здатні допомогти власникам зерна (особливо виробникам) накопичити значні грошові кошти та упорядкувати їх рух, ще до того, як зерно буде продано на ринку. Для цього потрібно здати зерно на зберігання на один із сертифікованих зернових складів та отримати офіційний складський документ на зерно.

Власник зерна, як тільки сертифікований зерновий склад видає просте або подвійне складське свідоцтво, одержує підтвердження точної кількості і якості зерна, що зберігається на складі. Потім таке складське свідоцтво можна використати як заставу для оформлення та одержання короткострокового кредиту чи кредитної лінії в комерційному банку. Зерно, кількість та якість якого вказана в складському свідоцтві є надійним та ефективним забезпеченням позики, виданої комерційним банком. Іншим дуже важливим елементом використання складського свідоцтва як застави при одержанні банківського кредиту, є те, що таким чином зерновиробник має можливість чекати до настання сприятливої цінової ситуації на ринку зерна та отримати більшу ціну за своє зерно. Також це можна зробити, користуючись короткостроковими позиками банківської кредитної лінії.

У цілому зберігання зерна на сертифікованому складі з одержанням кредиту під заставу зерна та реалізація зерна у пізніші терміни дозволяє виробнику зерна:

- 1) на вигідних умовах отримати банківський кредит;
- 2) погасити кредит і сплатити нараховані за ним відсотки;
- 3) отримати значно більшу ціну за своє зерно.

Відтак виробник зерна зможе одержати обігові кошти для проведення осінніх та весняних польових робіт та отримати значно більші прибутки від реалізації зерна.

Основні складові механізму кредитування вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників під заставу складських свідоцтв показано на рис. 1.

Рис. 1. Механізм кредитування під заставу складських свідоцтв в Україні

Джерело: адаптовано за даними [2, с. 78].

Поряд з цим ще одним із варіантів використання складських свідоцтв у кредитних відносинах є здійснення Національним банком України рефінансування комерційних банків під забезпечення подвійних складських свідоцтв. Кредит рефінансування під забезпечення подвійних складських свідоцтв може надаватися комерційному банку тільки за умови, якщо він надав кредит позичальнику під забезпечення подвійного складського свідоцтва, виданого зерновим складом як підтвердження прийняття зерна на зберігання та не більше ніж на строк зберігання зерна [2, с. 84].

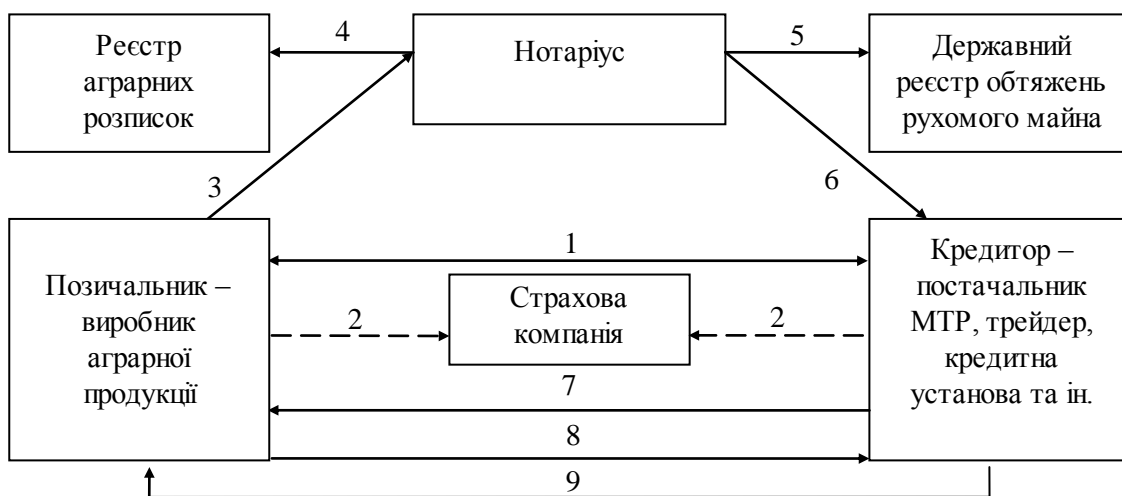
Незважаючи на привабливість застосування складських свідоцтв у кредитних відносинах, цей механізм не набув належного поширення у вітчизняному аграрному секторі. При цьому, впродовж останніх років є відсутньою публічна інформація щодо обсягів та динаміки кредитування вітчизняних товаровиробників під заставу зерна. Активізація процесу кредитування з використанням складських свідоцтв, на наш погляд, стримується такими чинниками: недосконалістю законодавчої бази, складною процедурою оформлення, високою платою за зберігання, відсутністю довіри до існуючих в Україні зернових складів з боку зерновиробників ринку (наприклад, через формальність сертифікацій), відсутністю чітких гарантій наявності зерна для банків або покупців зерна, невизначеністю процедури страхування зерна, відсутністю належних умов для початку діяльності Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно.

Враховуючи переваги функціонування складських свідоцтв для різних учасників аграрного ринку в Україні, з урахуванням діяльності Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно, необхідно якнайшвидше започаткувати діяльність вищевказаного фонду. Для цього необхідно доопрацювати закон про гарантування складських документів на зерно, прийняти низку підзаконних нормативно-правових актів та актів органів Гарантійного фонду, таких як: постанова КМУ «Про Положення про

Гарантійний фонд виконання зобов'язань за складськими документами на зерно»; постанова КМУ «Про склад Адміністративної ради Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно»; рішення Адміністративної ради Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно «Про затвердження Положення про порядок ведення Реєстру зернових складів – учасників (тимчасових учасників) Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно» та ін.

Одним із альтернативних варіантів фінансування сільськогосподарських товаровиробників є механізм кредитування під заставу майбутнього урожаю, який успішно функціонує з 1994 р. у Бразилії. В Україні такий механізм запроваджено законом ВРУ «Про аграрні розписки» від 06.11.2012 р. № 5479-VI.

Загальна схема механізму кредитування аграрного виробництва під заставу майбутнього врожаю з використанням аграрних розписок наведена на рис. 2.

1. Узгодження умов договору.
2. Предмет застави може бути застрахований кредитором або боржником.
3. Передача аграрної розписки у 2-х примірниках нотаріусу для посвідчення та реєстрації (один примірник лишається у нотаріуса).
4. Внесення відомостей про аграрну розписку в момент її посвідчення до відповідного реєстру.
5. Внесення відомостей про предмет застави до відповідного Державного реєстру.
6. Передача другого примірника аграрної розписки кредитору.
7. Видача кредиту у формі надання грошових коштів, послуг, поставки товарів, виконання робіт тощо.
8. Виконання зобов'язань шляхом здійснення поставки вказаної в аграрній розписці с.-г. продукції або шляхом перерахування грошових коштів.
9. Повернення аграрної розписки з відміткою про її виконання.

Рис. 2. Схема кредитування вітчизняних аграрних виробників під заставу майбутнього врожаю з використанням аграрних розписок

Джерело: власні дослідження.

Привабливість механізму аграрних розписок полягає у безумовності зобов'язань аграрного підприємства здійснити належну оплату, відносній легкості обороту цього інструменту, забезпеченні заставою врожаю з конкретної земельної ділянки, здійсненні полегшеної процедури обороту стягнення на врожай, функціонування відкритого реєстру аграрних розписок з можливістю пошуку обтяжень як по особі, так і по земельній ділянці.

Для аграрних виробників запровадження аграрних розписок дозволить продавати свою продукцію під заставу майбутнього врожаю, зменшуючи залежність від субсидованих

кредитів та покращуючи процес коротко- та середньострокового планування їх господарської діяльності.

Важливою перевагою механізму аграрних розписок є те, що він дозволяє агрови-робникам залучати кредити з приватного сектору, не залучаючи державні кошти, що, як наслідок, позитивно впливає на розвиток аграрного виробництва. Суб'єктами кредитування можуть бути постачальники матеріально-технічних ресурсів для агровиробників, комерційні банки, а також трейдери тощо. Такий механізм може бути вигідним не тільки товаровиробникам, але й іншим учасникам аграрного ринку. Так, за його допомогою переробні підприємства матимуть можливість знизити ризики щодо не поставок продукції, а виробники засобів виробництва можуть отримати гарантію стосовно оплати за поставлені ресурси.

За оцінками експертів, економічна доцільність уже в перший рік впровадження аграрних розписок оцінюється в 2-3 млрд грн для сільськогосподарських товаровиробників. У перспективі аграрні розписки дозволять охопити близько 30 % коштів від постачальників матеріально-технічних ресурсів, трейдерів, переробних підприємств, а також близько 5 % коштів банківських структур. Тобто можна очікувати, що введення в обіг аграрних розписок дозволить поступово наблизитися до 45-50 млрд грн на рік, які можуть бути залучені аграрними підприємствами за допомогою цього механізму [1; 6].

Механізм аграрних розписок, як показує вітчизняна практика, поки не функціонує належним чином, що пов'язано насамперед з нормою про обов'язкове нотаріальне посвідчення аграрних розписок. На думку окремих фахівців, ефективному застосуванню аграрних розписок у практиці вітчизняних товаровиробників можуть завадити нечітко визначені процедури їх обігу та існуючі правові колізії, зокрема, неузгодженість норм закону про аграрні розписки з іншими законодавчими актами, що захищають права кредиторів та позичальників [4].

Також є сумніви щодо доцільності функціонування тільки документарної форми аграрних розписок, що передбачена законом. Досвід їх використання в країнах СНД, зокрема в Казахстані і в Росії засвідчує значну кількість шахрайств, пов'язаних з підркобою цих товаророзпорядчих документів. З огляду на ціннопаперову природу аграрних розписок та можливість їх біржової торгівлі варто було б передбачити також і бездокументарну (електронну) форму обігу цього документу на вітчизняному аграрному ринку. Зокрема бездокументарну форму, на думку експертів, можна було б запроваджувати для фінансових аграрних розписок за бажанням їх емітентів, що дозволило б забезпечити кращий захист розписок від шахрайських дій, організувати ліквідний ринок даного виду цінних паперів, посиливши тим самим привабливість цього важливого фінансового інструменту [4].

Висновки. Механізм кредитування сільськогосподарського виробництва з використанням складських свідоцтв і аграрних розписок забезпечить можливість товаровиробникам залучати кредитні ресурси під заставу складських свідоцтв на зерно та майбутнього врожаю, сприятиме становленню надійної системи комерційного фінансового забезпечення агропромислового комплексу України. Завдяки цьому механізму надаватимуться інвестиційні переваги для здійснення коротко- та середньострокових інвестицій у аграрне виробництво, відбуватиметься інтеграція системи складських документів на зерно із системою інвестування під заставу майбутнього врожаю.

Список використаних джерел

1. Білоусова Б. Селянам дозволять отримувати кредитування під заставу майбутнього врожаю. Експерти побоюються: у країні, де вибірково діє судова система, це матиме

- непередбачувані наслідки [Електронний ресурс] / Б. Білоусова // Газета «День». – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/brazilskiy-dosvid-na-ukrayinski-nivi>.
2. Використання складських свідоцтв на зерно у кредитних відносинах: методичні рекомендації / П. Т. Саблук, В. М. Гаврилюк, О. О. Белозерцев та ін. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2006. – 168 с.
  3. Іжик П. Кредит, що проростає. На селі складаються нові фінансові відносини [Електронний ресурс] / П. Іжик // Газета «День». – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/kredit-shcho-prorostaie>.
  4. Лупенко Ю. Сучасні інструменти для фінансування аграрного сектору економіки / Ю. Лупенко, В. Фешенко // Фінансовий ринок України. – 2012. – № 12. – С. 26-30.
  5. Методи мінімізації аграрних ризиків та підвищення ефективності зерновиробництва [Електронний ресурс] // Зерно.org.ua. – Режим доступу: <http://www.zerno.org.ua/download/file/49-metodi-minimizatsiji-agrarnikh-rizikiv-ta-pidvishchennya-efektivnosti-zernovirobnitstva>.
  6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про аграрні розписки» від 19.12.2011 р. № 9610 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GF7EY00A.htm.
  7. Стойко О. Я. Кредитування сільськогосподарських виробників під заставу майбутнього врожаю з використанням аграрних розписок / О. Я. Стойко // Наукові читання. – 2013. – Житомир: Вид-во ЖНАЕУ, 2013. – т. 2. – С. 141-144.